

Kunstenaar op Sumatra

De reisdagboeken en natuurtekeningen
van Pieter van Oort
(1833-1834)

BEZORGD EN INGELEID
DOOR ANDREAS WEBER EN SYLVIA VAN ZANEN

WALBURGERS

ZUTPHEN
2021

De reisdagboeken van Pieter van Oort beslaan deel CXIX (*Kunstenaar op Java*) en CXX (*Kunstenaar op Sumatra*) van de Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging. Het gezamenlijke register bevindt zich in deel CXX.

Deze uitgave kwam tot stand mede dankzij financiële steun van:

J.E. Jurriaanse Stichting, Philippus Corts Fonds, Stichting Fonds Directie der Oostersche Handel en Reederijen, Stichting L.B. Holthuis Fonds, Stichting Vaderlandsch Fonds ter Aanmoediging van 's-Lands Zeedienst, Stichting dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds, M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting, Marinus Plantema Foundation, Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO).

J.E. Jurriaanse Stichting

DIRECTIE DER OOSTERSCHE HANDEL EN REEDERIJEN

 L.B. HOLTHUIS
FONDS

 Vaderlandsch Fonds
ter aanmoediging van 's-lands zeedienst

 Hendrik
Muller
fonds

 GRAVIN VAN BYLANDT
STICHTING

 Marinus Plantema
Foundation

Commissie van Toezicht: dr. Willem F.J. Mörzer Bruyns, dr. Bernhard Schär, dr. Carolien Stolte

Afbeelding omslag: tekening van het meer Samawang (Sumatra). Aquarel en pen over potlood op papier. Getekend door Pieter van Oort in 1833. Centraal Museum Utrecht, 10529.

Omslagontwerp: Henk Wals, Lauwers-C, Nijmegen

Ontwerp binnenwerk: Marijke Maarleveld, ViaMare, Almen

© **kaart:** UvA Kaartenmakers

© 2021 Andreas Weber en Sylvia van Zanen/Linschoten-Vereeniging, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2021 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

www.linschoten-vereeniging.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

ISBN 9789462494978

NUR 688

INHOUD

WOORD VOORAF	7
INLEIDING	9
VERANTWOORDING	33
REISDAGBOEK SUMATRA, PIETER VAN OORT (1833-1834) REISDAGBOEK, DEEL VII: 4 JUNI 1833 - 6 JUNI 1834	37
BIJLAGEN	
BIJLAGE 1: Selectie van natuur- en landschapstekeningen van Pieter van Oort en andere afbeeldingen in de collecties van Naturalis, het Nationaal Museum van Wereldculturen en het Centraal Museum Utrecht	185
BIJLAGE 2: Concordantie	209
GLOSSARIUM van in het Maleis en andere talen gebruikte woorden	214
SUMMARY	216
VERKLARING VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN	222
LIJST VAN GERAADPLEEGDE BRONNEN EN LITERATUUR	223
LIJST VAN AFBEELDINGEN EN KAARTEN	234
REGISTER OP PERSOONS- EN SCHEEPSNAMEN	235
REGISTER OP GEOGRAFISCHE NAMEN	243
REGISTER OP PLANTEN- EN DIERSOORTEN	269
OVERZICHTSKAART van het bereisde gebied (West-Sumatra)	284

WOORD VOORAF

Het voor u liggende boek – *Kunstenaar op Sumatra* – is een vervolg op het boek *Kunstenaar op Java. De reisdagboeken en natuurtekeningen van Pieter van Oort (1825-1833)* dat als deel 119 van de Werken van de Linschoten-Vereeniging is verschenen. Met de publicatie van beide delen is een volledige uitgave van de reisdagboeken van Pieter van Oort (1804-1834) gerealiseerd, aangevuld met een selectie van zijn natuurtekeningen. Pieter van Oort was een uit Utrecht afkomstige tekenaar van planten, dieren en landschappen. Als lid van de Natuurkundige Commissie voor Nederlandsch-Indië (1820-1850) maakte hij negen jaar lang intensieve reizen op Sumatra, Java en omliggende eilanden van de Indonesische archipel. Het was zijn taak om landschappen, oudheden en door de commissieleden nieuw ontdekte planten- en diersoorten nauwkeurig op papier vast te leggen. Van zijn reizen deed hij daarnaast uitgebreid verslag in dagboeken, waarin hij onder meer de werkzaamheden van de commissieleden, hun eigen dagelijks leven en dat van de lokale bevolking en tal van natuurfenomenen op een levendige manier boekstaafde. Met de scherpe en opmerkbare blik van een kunstenaar nam hij zijn omgeving in zich op.

Met de afronding van het Sumatra-deel van de editie van de dagboeken van Van Oort, komt een meerdere jaren durende onderneming tot zijn einde. Zonder de hulp van een reeks mensen en instellingen zou het er nooit van gekomen zijn; voor hun steun willen wij dan ook onze grote erkentelijkheid uitdrukken. Door het enthousiasme en de ondersteuning van het bestuur en de leden van de Linschoten-Vereeniging is het binnen vier jaar gelukt om een geïllustreerde uitgave van de Van Oort-dagboeken en natuurtekeningen in twee forse delen te publiceren. Zonder de ervaring van de Linschoten-Vereeniging die sinds 1908 reisverslagen uitgeeft, was het niet gelukt om dit grote project af te ronden. Verder willen wij ook Naturalis Biodiversity Center in Leiden bedanken voor het verlenen van toegang tot de Van Oort-dagboeken en zijn natuurtekeningen die daar worden bewaard. Karien Lahaise, werkzaam als archivaris bij Naturalis, heeft ons geholpen om beeld- en archiefmateriaal boven water te halen. Onze dank gaat ook uit naar

dr. Willem Mörzer Bruyns en dr. Bernhard Schär. Vooral Willem Mörzer Bruyns heeft ons met zijn enorme expertise op het gebied van het uitgeven van handgeschreven reisverslagen enorm geholpen in de vele elkaar opvolgende stadia waarin het manuscript uitgewerkt werd tot zijn huidige vorm. Zonder zijn uitgebreide commentaar en waardevolle adviezen waren we niet zo snel zo ver gekomen. Bernhard Schärs vernieuwende blik op het Nederlandse koloniaal verleden heeft ook in deze uitgave zijn sporen nagelaten.

Voor de identificatie van de door Van Oort afgebeelde vogels in het beeldkatern (bijlage 2) danken wij dr. Justin Jansen. Dr. Marinus Hoogmoed heeft ons geholpen om de amfibieën en reptielen van de huidige wetenschappelijke benaming te voorzien. De zoogdieren op Van Oorts tekeningen werden door dr. Stephen Jackson geïdentificeerd.

Onze dank gaat ook uit naar de subsidiegevers die deze uitgave met hun financiële bijdrage aan de drukkosten mogelijk hebben gemaakt. De samenwerking met de Walburg Pers was een groot plezier. Ook onze herhaaldelijke verzoeken om de afleverdeadline uit te stellen werden zonder commentaar geaccepteerd – veel dank voor jullie begrip! De turbulente periode na het uitbreken van het coronavirus waarin dit boek tot stand kwam zal om meerdere redenen nog lang in ons geheugen geprent blijven staan. Veel dank gaat ook voor dit deel weer uit naar dr. Esther van Gelder die de inleiding van commentaar voorzag en naar dr. Carolien Stolte en Martin van Zanen die wederom met een scherpe blik de drukproeven met ons meelazen.

Onze hoop is dat de uitgave van deze dagboeken zowel een breed algemeen geïnteresseerd publiek als specialisten aanspreekt. Hoewel wij Van Oort in deze uitgave vooral als wetenschappelijk tekenaar introduceren, zijn zijn aantekeningen niet alleen van belang voor wetenschapshistorici. De dagboeken en natuurtekeningen vormen tevens een rijke bron voor historici met belangstelling voor koloniale geschiedenis en kunsthistorici. Ook voor historici met een interesse in mentaliteitsgeschiedenis, militaire geschiedenis en zelfs ecologische geschiedenis zijn Van Oorts zeer gedetailleerde beschrijvingen van het dagelijkse leven, de militaire conflicten waarin hij verzeild raakte en de natuur op Sumatra en Java een ware Fundgrube.

Utrecht / Alphen aan den Rijn, 26 juli 2021

INLEIDING

Wij zijn hier in het midden van den oorlog
Pieter van Oort, 30 juni 1833

Toen de tekenaar Pieter van Oort in juni 1833 op het Amerikaanse schip *Hercules* de haven van Padang (Sumatra) bereikte, was het eiland verwickeld in een slevende koloniale oorlog, die de samenleving inmiddels zwaar getekend had. Van Oort en zijn reisgenoten, allen leden van de Natuurkundige Commissie, waren meegereisd naar Sumatra met een zending van 1100 soldaten die op acht schepen vanuit Batavia naar Padang waren gestuurd om de al aanwezige troepen van het Nederlandse koloniale leger te ondersteunen.¹

De Natuurkundige Commissie vormde indertijd een van de grootste en duurste met overheidsgeld gefinancierde wetenschappelijke verkenningen.² In de dertig jaar dat de commissie actief was, maakten de door koning Willem I uitgezonden leden uitgebreide land- en zeereizen in Nederlands-Indië. Tijdens hun reizen op Sumatra stond de Natuurkundige Commissie, net zoals de extra soldaten, onder het bevel van generaal-majoor Carel Jan Riesz (1791-1856). Riesz was een militair die vlak voor vertrek van Java door de koloniale regering in Batavia als gouvernements-commissaris voor de Westkust van Sumatra was benoemd.³

Al sinds het begin van de negentiende eeuw vocht het Nederlandse koloniale leger op Sumatra met veel militair geweld tegen religieus gedreven leiders – de Padri – in het moeilijk toegankelijke achterland van de havenplaats. De Padri waren strenggelovige, door het wahabisme – een zeer conservatieve stroming binnen de islam – geïnspireerde Sumatraanse priesters, die zich met hun volgers verzetten tegen zowel de traditionele adellijke leiders van Minangkabau in de regio, als de koloniale overheid.⁴ Om het verzet van de Padri voorgoed de kop in te drukken, werden extra troepen naar Padang gezonden. Van Oort en de andere leden van de Natuurkundige Commissie was gevraagd om in de achterhoede van de troepen mee te reizen om kennis over landbouw, natuur, geografie en lokaal bestuur te verzamelen en de lokale koloniale overheid met urgente vraagstukken te helpen. Voor de Natuurkundige Commissie bood een verblijf op Sumatra daarnaast een uitgelezen kans om natuurhistorische objecten te verzamelen in nog nauwelijks onderzochte gebieden met naar verwachting een heel eigen flora en fauna.

1. Ankerplaats in Padang. Waarschijnlijk gemaakt door Hubert de Stuers (1788-1861), vanaf 1824 hoofd van het Nederlandse bestuur in Sumatra. Tekening, inkt op papier, ca. 1826. Collectie Nationaal Museum van Wereldculturen, TM-3728-292.

Aangezien een parlementair toezicht op de toenmalige Nederlandse koloniën in Zuidoost-Azië tot in het midden van de negentiende eeuw ontbrak, bleef het conflict met de Padri in Nederland en andere delen van Europa zo goed als onopgemerkt. Kranten uit de eerste helft van de negentiende eeuw vermeldden nauwelijks iets over de oorlog. Ook in de Nederlandse koloniale historiografie hebben deze 'Padri-oorlogen' tot dusver relatief weinig aandacht gekregen.⁵ Een uitzondering vormt het onderzoek van Ger Teitler die rijke studies over de Padri-oorlogen heeft gepubliceerd.⁶ De dagboeken die Van Oort bijhield tijdens zijn verblijf op Sumatra in 1833-1834 en de tekeningen die hij in deze periode maakte, geven een unieke aanvulling op ons inzicht in het dagelijks leven tijdens deze weinig bekende koloniale oorlog.

Van Oort verbleef vanaf juni 1833 in totaal vijftien maanden aan de westkust van Sumatra. In deze periode was het Nederlandse koloniale leger vooral bezig om Bonjol, een belangrijke machtsbasis van de Padri ten noorden van Padang, in te nemen, en lokale opstanden in andere delen van Minangkabau, vooral in de districten Tanah Datar en Agam, te onderdrukken.⁷ Van Oort maakte vanuit Padang drie reizen naar de genoemde Minangkabause districten Agam en Tanah Datar, vaak onder bescherming van soldaten. Een vierde reis langs de kust ten zuiden van Padang had als doel om een geschikte plek voor de aanleg van een nieuwe Nederlandse haven te verkennen. De beschikbaarheid van goed toegankelijke havens was een belangrijke voorwaarde voor het kunnen uitzenden van troepen vanuit Java naar Sumatra.⁸ Ook voor de export van koffie en andere producten was de koloniale overheid sterk afhankelijk van goede havens. Hoewel Sumatra in de vroege negentiende eeuw economisch minder interessant was dan Java, was het voor de koloniale overheid in Batavia en de overheid in Den Haag belangrijk om strikte zeggenschap uit te oefenen over grote delen van Sumatra. Bovendien hoopte de koloniale regering het eiland te ontwikkelen tot een wingewest door de export van koffie.⁹ Van een koloniale onthoudingspolitiek kon in Sumatra daarom geen sprake zijn en opstanden werden met militair geweld onderdrukt. Naast het lokale verzet door de Padri werd ook mogelijke Britse inmenging vanuit het naburige Malakka gevreesd.¹⁰

Om de reizen van Van Oort door Minangkabau aan de westkust van Sumatra in historische context te plaatsen is deze inleiding in twee delen opgesplitst. Het eerste gedeelte geeft meer achtergrond over de Padri-oorlogen in dit gebied en belicht de rol die militair geweld in het dagelijkse leven in Minangkabau speelde. Niet alleen voor de Nederlandse koloniale staat, maar ook voor de Padri was militair geweld een belangrijk middel om hun regionale, politieke

en economische positie uit te bouwen of te verdedigen.¹¹ In het tweede gedeelte staat de vergaring van kennis en het tekenen van natuurhistorische voorwerpen centraal. De bezorgers hebben daarvoor gebruik gemaakt van egodocumenten en publicaties van verschillende leden van de Natuurkundige Commissie. Naast het hier uitgegeven dagboek van Pieter van Oort zelf, zijn dat een eveneens bij Naturalis bewaard onuitgegeven dagboek van de botanicus Pieter Willem Korthals (1807-1892) en publicaties van Salomon Müller (1804-1864) en Heinrich Bürger (1806-1858).¹² Heinrich Bürger was een Duitse apotheker die voorafgaand aan zijn verblijf op Sumatra samen met Philipp Franz von Siebold (1796-1866) in Japan een grote natuurhistorische collectie bijeen had gebracht.¹³ Met de plantkundige Korthals en de preparateur Müller had Van Oort jarenlang gewerkt en gereisd op Java, Nieuw-Guinea en Timor.¹⁴ Aangezien Van Oort tijdens zijn jaren in Nederlands-Indië vaak samen reisde met Korthals, Müller en/of Bürger zijn ook in hun brieven, dagboeken en gepubliceerde teksten sporen van Pieter van Oort te vinden. Informatie uit deze bronnen met betrekking tot Van Oorts reizen op Sumatra is in deze inleiding verwerkt in zoverre ze een aanvulling vormen op de dagboeken zelf. Tot slot wordt in de conclusie kort gereflecteerd op de invloed van het werk van de ‘kunstenaar’ Van Oort op het koloniale natuurhistorische onderzoek.

Reizen in Minangkabau

Van Oorts reizen langs de westkust van Sumatra beperkten zich vooral tot de landstreek Minangkabau, een zeer dichtbevolkt gebied dat door de Bukit Barisan, een hoge bergketen niet ver ten oosten van Padang, begrensd werd. Het gebied in het midden van Sumatra, dat door de koloniale overheid meestal werd aangeduid als de Padangse Bovenlanden, kent een rijke geschiedenis. Nog voor de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) aan het einde van de zestiende eeuw haar eerste handelspost op Sumatra opende, maakten Minangkabause kooplieden deel uit van een enorm handelsnetwerk dat zich van de westkust van Afrika tot het Midden-Oosten en India uitstreekte.

In de periode waarin Van Oort door de regio reisde, strekte het rijk van Minangkabau zich uit over vier zeer vruchtbare dalen, waarin vooral rijst werd verbouwd: Agam, Solok-Singkarak, Limapuluh Kota en Tanah Datar. Agam en Tanah Datar lagen dichtbij de vulkaan Merapi, en Solok dichtbij de vulkaan Singkarak. Het rijk werd geregeerd door een vorstenhuis, waarvan de politieke invloed op het delven van goud berustte. Het hart van het rijk bevond zich aan de

2. Topografische kaart van Minangkabau. W. Marsden, *History of Sumatra* (1784).